

Stankeviç Topluluğu'na Genel Bir Bakış

DR.TUĞBA GÜNÖR*

Öz

Nikolay Vladimiroviç Stankeviç (1813-1840), yirmi yedi yıllık kısa yaşamında sadece kendi çevresine değil Rus edebiyat tarihine de derin bir iz bırakmış, adını yaşadığı çağa ithaf edildiği gibi altın harflerle yazmayı başarmış önemli isimlerden biridir. Stankeviç, varlıklı bir aristokrat ailede dünyaya gelişinin ayrıcalıklarını sadece kendisi için değil hümanist bir bakış açısıyla tüm Rus halkı için değerlendirmiştir. Çocukluğundan beri sahip olduğu şartları, gelişimine olumlu yansıtacak şekilde değerlendiren Stankeviç, sanata ve edebiyata çocuk yaşta ilgi duymaya başlar. Bu ilgiye yaşı ilerledikçe felsefeye olan düşkünlüğü de eklenince, okumak için geldiği Moskova Üniversitesi'nde (1830) büyük bir çığır açtırmayı başaracaktır. Stankeviç, kendisini destekleyen hocası Prof. Pavlov'un da desteğiyle Rus felsefi düşünce tarzında yeni bir ekol yaratır. Bu ekol ilerici aydın sınıfın 1830'lı ve 1840'lı yıllarda oluşması, gelişmesi ve yaygınlaşması için bir temel oluşturacaktır. Yeni kurulmaya başlayan öğrenci grupları içerisinde temelde aynı ancak ideolojik olarak siyasi bir amaç gütmemeleri nedeniyle dönemin diğer ses getiren topluluklarından farklı oluşu değerini artırır. Stankeviç topluluğu özünde Alman düşünürler Hegel, Kant ve Schelling üzerinden yola çıkarak sosyal sorunlara, kısacası insanın bireysel özgürlüğü sorununa cevap bulmaya çalışır. Bunun yaparken Alman felsefesini temel almış olsalar da Rus kimliklerinden taviz vermezler. Felsefeyi bütün bilimlerin özü olarak değerlendirerek yola çıkan bu topluluk, mutluluğu felsefede arar. XIX. yy.ın önemli birçok isminin de dahil olduğu, dahil olamayanların dahi büyük bir gönül bağı kurduğu bu topluluk üyeleri arasındaki sıkı bağlar da dikkat çekicidir. Topluluk sadece kendi içinde değil çağına da aynı derece de bağlanmıştır.

Anahtar sözcükler: N. V. Stankeviç, Stankeviç Topluluğu, Moskova Üniversitesi, Rus felsefesi, Hegel

AN OVERVIEW OF THE STANKEVICH COMMUNITY

Abstract

Nikolai Vladimirovich Stankevich (1813-1840) is one of the rare names who left a deep mark not only in his own circle but also in the history of Russian literature in his short life of twenty-seven years, and who managed to write his name in golden letters as it was dedicated to the era in which he lived. Stankevich evaluated the privileges of being born in a wealthy aristocratic family not only for himself but also for the entire Russian people from a humanistic perspective. Evaluating the conditions he has had since his childhood in a way that will reflect positively on his development, Stankevich begins to be interested in art and literature at a young age. When his fondness for philosophy as he got older was added to this interest, he would succeed in breaking a new ground in Moscow University (1830), where he came to study. With the support of his teacher, Prof Pavlov, who supported him, Stankevich created a new school in Russian philosophical thought. This school will form a basis for the formation, development and expansion of the progressive intellectual class

* Tekirdağ Namık Kemal Ün. Yabancı Diller YO, Yabancı Diller Böl. tkaragozlu@nku.edu.tr, orcid No: 0000-0002-3259-3141
Gönderilme tarihi: 2.1.2023 Kabul tarihi: 16.3.2023

in the 1830s and 1840s. The fact that they are basically the same among the newly established student groups, but differ from other popular groups of the period due to the fact that they do not pursue a political goal ideologically increases its value. In essence, the Stankeyevich community tries to find answers to social problems, in short, to the problem of individual freedom of man, based on the German thinkers Hegel, Kant and. Although they are based on German philosophy while doing this, they do not compromise their Russian identity. This community, which sets out by considering philosophy as the essence of all sciences, seeks happiness in philosophy. The close ties between the members of this community, including many important names of the 20th century and with whom even those who could not join, establish a great bond of affection, are also striking. The community is connected not only within itself but also to its age with the same close ties.

Keywords: N. V. Stankevich, Stankevich Society, Russian philosophy, Hegel

GİRİŞ

Dünya sahnesinde XIX. yüzyılın bereketli ve ses getirdiği ülkelerden biri Rusya olmuştur. Rusya gerek siyasi gerekse de edebi anlamda büyük hareketlilik içerisinde bu yüzyıla girer. Ülke, edebi alanda ‘Altın Çağ’ adı verilecek kadar üretken ve nitelikli bir dönem yaşarken, siyasi olarak da bu hareketlilikten geri kalmaz. X. yy.’da temelleri atılan monarşiyi yok edecek pimin çekilişi de bu yüzyıla denk gelir.

XIX. yüzyılın ilk dönemleri Rusya’da 1812 yılında Fransızlar ve Ruslar arasında yaşanan ‘Anayurt Savaşı’nın (Oteçestvennaya voyna) ardından gerçekleşen, 1825 yılında sıradan halkın sorunları üzerinde yoğunlaşmış, ülkelerinin yüz karası olarak gördükleri köleliğin kaldırılması için ayaklanan askerlerin başlattığı ve çok kısa sürede kanlı bir şekilde bastırılan Dekabrist Ayaklanması gibi siyasi yapıyı derinden etkileyecek olaylarla başlar. Bu siyasi olayların yanı sıra, 1789 yılında gerçekleşen Fransız Devrimi’nin Rusya’da aydınlar üzerinde yarattığı etki de edebiyat çevrelerini temelinden sarsar. Sanatçılar, klasik sanata uygun olarak ‘Sanat için sanat’ ideolojisinden ‘Halk için sanat’ ideolojisi üzerinde yoğunlaşır. Birçok aydın edebiyatçı bu şekilde sadeleşme yoluna girer. Edebiyat hem konu hem de dil olarak daha anlaşılır bir hal alır. Ancak ne yazık ki o dönemler Rusya nüfusunun neredeyse yüzde doksanından fazlası hala okuma yazma bilmemektedir. XVIII. yüzyılın ortalarına kadar Rusya’da sadece soylular eğitim alabilmektedir. 1755 yılından sonra artık soylular dışında raznoçinetsler¹ eğitim alma hakkı kazanır (Koşman, 2004, s. 135-138). İşte bu karar, sadece eğitim açısından değil hem Rusya siyaseti hem de edebiyatı için bir dönüm noktasıdır. Farklı çevrelerde büyüyen insanlar bir araya geldikçe hiç bilmedikleri, görmedikleri, duymadıkları şeyleri öğrenme fırsatı bulurlar. Özellikle de o yıllarda kurulan öğrenci toplulukları bu açıdan çok önemli bir merkez nokta oluşturur. Bu topluluklarda birbirlerinin sorunlarını tartışan, özgürlüğün herkesin

¹ Raznoçinetsler, 1860 yılında Rusya’da oluşturulan yeni kuşağa verilen ad. Bu kuşak soylular dışında çeşitli kökten ve sınıftan gelen insanlar. Örneğin emekli askerler, onların eşleri ve çocukları, rütbeleri olmayan küçük büro çalışanları, alt mahkeme görevlileri, özgür köylüler, fabrika işçileri, zanaatkarlar, öğretmenler, sanatçılar, iflas etmiş soylu ailelerin fertleri vs. gibi soylu olmayan ama kayıt üzerinde özgür bir kuşak. Bu kuşak eğitim hakkı kazandıktan sonra Rusya’da entelektüel kuşak adı altında aydın bir sınıfı da oluşturacaklardır.

Bolşaya Rossiykaya entsiklopediya web: https://bigenc.ru/domestic_history/text/3490843, 11.11.2022 tarihinde alınmıştır.

haklı olduğunu, eğitim eşitliği getirilmesini savunan, özellikle Avrupa'dan gelen fikir ve felsefe akımları üzerine yoğunlaşan gençler, ülkeye farklı bir renk katar.

'Stankeviç Topluluğu' da (Krujok Stankeviça) tam olarak bu topluluklardan biridir. Bu grup, felsefi içeriği ve siyasetten uzak duruşuyla döneminin birçok topluluğundan sıyrılabilen, orijinal ve çok fazla kişiye ulaşmayı başarmış, kolektif bir topluluk olmuştur. Rus edebiyatının birçok önemli isminin dahil olduğu, dahil olmayanların da büyük bir saygıyla ve övgüyle söz ettiği grup, 1830'lu yılların önemli topluluklarından birisidir. İlerleyen yıllarda (1830-1840) ülkeyi temelinden etkileyecek aydın sınıfında oluşmasının temel noktalarından da biridir (Maşinskiy, 1964, s.18).

1. NİKOLAY VLADİMİROVİÇ STANKEVİÇ (1813-1840)

'Stankeviç Topluluğu'nun isim babası ve kurucusu Rus yazar, şair, yayımcı ve düşünür Nikolay Vladimiroviç Stankeviç, zengin ve soylu bir ailenin ferdi olarak dünyaya gelir. İyi bir ekonomik ve sosyal duruma sahip oluşu, gelişiminin hızla ilerlemesine neden olur. Stankeviç, sanata ve edebiyata düşkün bir birey olarak yetişir. Çocuk yaşta aile fertlerinden kurduğu ve köle köylülerden oluşturduğu müzisyenlerle beraber tiyatro gösterileri düzenler. Erken dönemlerinde, tüm çağdaşlarının olduğu gibi ünlü Rus şair Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'e büyük bir hayranlık duyarak şiir denemeleri yazar. İlerleyen yıllarda da Puşkin'in yerini Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852) alacaktır. Daha sonra dünya edebiyatına ilgi duyar, Alman edebiyatçıları Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) ve Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759-1805) okumaya başlar (Maşinskiy, 1964, s. 73-74).

N. V. Stankeviç

Dünyaya geldiği Voronej bölgesinde, büyük bir malikanede büyüyen ve bu bölgedeki okullarda eğitim alan Stankeviç, 1830 yılında çok yüksek bir puan alarak, Moskova Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'nü kazanır ve Moskova'ya yerleşir. Stankeviç, Moskova'ya geldiğinde Moskova Üniversitesi'nden pedagoji alanında uzman Prof. Mihail Grigoryeviç Pavlov'un (1792-1840) pansiyonunda kalmaya başlar. Prof. Pavlov, gençlerin rahat bir şekilde okuyabilmeleri için evini bir pansiyona çevirmiş ve orada toplanan gençlere felsefi yönden gelişmeleri için destek olmuştur. Stankeviç'in de çocukluğundan beri büyük merak duyduğu felsefe kıvılcımı Pavlov'la tanıştıktan sonra büyük bir ateşe dönüşür (Maşinskiy, 1964, s. 74). Rus edebiyat tarihçisi Yuriy Vladimiroviç Lebedev (1840) Turgenyev için hazırladığı biyografide Prof. Pavlov için "Pavlov'un yapamadığını, öğrenci yaptı, yani Stankeviç" (Lebedev, 1990, s. 57) diye felsefe topluluğunun aslında temelini Pavlov'un attığını ima eder. Prof. Pavlov'un dışında Stankeviç'in felsefi anlamda gelişmesine destek olan bir başka isim de yine Pavlov gibi Moskova Üniversitesi profesörlerinden biri olan Nikolay İvanoviç Nadejdin'dir (1804-1856). Bu iki profesör sadece Stankeviç'i değil aynı

zamanda birçok üniversiteli gencin dünya görüşünü de şekillendirmeyi başarmıştır (Vengerov, 1905, s. 9).

Prof. Pavlov, Stankeviç'deki ışığı çabuk fark eder. Stankeviç'in ilk dikkat çeken özelliği kişiliğidir. Çok sevecen, iyi niyetli ve güzel hitabete sahip bir gençtir (Yegorov, 1982, s. 240). Ayrıca insanlara manevi bir güç aşıladığı da arkadaş çevresi tarafından bilinen ve ilgi çeken bir özelliğidir. Arkadaş çevresi tarafından ona takılan birçok lakap bulunmaktadır. Ona, "müstesna insan", "dahi ruh", "ilahi kişilik", "gurur ve umut verici insan", "yüce işler elçisi" (Maşinskiy, 1964, s. 6) gibi birçok olumlu isimle seslenirler (Vengerov, 1905, s. 8).

Stankeviç çocukluğundan beri sağlık sorunları yaşayan, zayıf ve solgun biridir (Maşinskiy, 1964, s. 8). Fiziksel olarak çok naiftir. İvan Sergeyeviç Turgenyev (1818-1883), büyük bir sempati duyduğu Stankeviç'in fiziksel yapısını şu şekilde aktarır: "Stankeviç, orta boydan biraz uzundu, fiziksel olarak çok iyiydi. Fiziğine bakarak veremli olduğunu tahmin etmek imkansızdı. Güzel siyah saçları, eğimli bir alnı, küçük kahverengi gözleri vardı. Gözleri çok sevecen ve neşeliydi, hareketli burun delikleriyle zarif, kancalı bir burnu vardı. Dudakları da inceydi derin ifadeler içerirdi" (Maşinskiy, 1964, s. 5-6).

Turgenyev'in bu tasviri Alman ressam Karl Bekker'in (1820-1900) Stankeyeviç portresini bire bir insanın gözünde canlandırmaktadır.² Lebedev de kitabında Stankeviç'in dış görünüşü hakkında bilgi verir. Turgenyev'in tasvirlerine ek olarak Stankeviç'in duruşunda bir asalet olduğu, ihtişamını "adeta kökenini bilmediği bir çarın (kralın) oğluydu" (Lebedev, 1990, s. 80) diye kısaca özetler.

Stankeyeviç, kısa yaşamı boyunca büyük işler başarmasına rağmen az sayıda eser verir. Ancak bu eserler hacim olarak az gözükmesine rağmen bir dönemin felsefesini derinden etkilemeyi başaracak nitelikte derinliğe sahiptir. Genç filozofun daha ön dört yaşındayken, 1829 yılında yayımlanan trajedik şiiri 'Basiliy Şuyskiy' ilk dikkat çeken eseri olur. Bu eseri 1833 yılında Stankeyeviç başyapıtı olarak değerlendirilecek hatta kendisinin de ilk olarak 'İnancım' (Religiya) olarak adını düşündüğü daha sonra ise 'Metafiziğim' (Metafizike) adını koyacağı makalelerinden derlediği iki ciltlik eserini kaleme aldığı bilinir. Varlık felsefesinin temel kavramlarından biri olan metafizikten kastettiği kendi öz yaşam felsefesidir. Alman filozoflar Friedrich Schelling'in düşüncelerinin etkisi olarak hayat bulan bu eser sadece yazıldığı dönem değil sonrasında da ses getirmeyi başarır. Yazarın ölümünden sonra Pavel Vasilyeviç Annenkov tarafından oluşturulan toplu eserleri arasında başı çeker. O dönemler Stankeviç'in 'Metafiziğim' dışında ses getiren edebi eserleri de mevcuttur. 1834 yılında 'Teleskop Dergi'sinde yayımlanan 'Kont T***'nın Hayatından Birkaç An' (Neskolko mgnoveniy iz jizni grafa T***) adlı uzun öyküsü yayımlanır. (Maşinskiy, 1964, s. 38-40) Kendinden sonrakilere çok az yazılı miras bırakan Stankeviç, dönemine ışık tutmayı az sayıda eseriyle büyük ölçüde başarmıştır.

²Karl Bekker'in bu portresi Rus edebiyat tarihçileri adına V. N. Stankeviç'in başarısının sırrı olarak değerlendirilen yumuşak ve uyumlu ifadesinin gözler önüne serer. Portre bir sembol olmuştur. Karl Bekker, portret Skankeviça web: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Nikolay_Vladimirovitch_Stankevitch_by_Karl_Becker_-_GIM.jpg, 15.10.2022 tarihinde alınmıştır.

2. STANKEVİÇ TOPLULUĞU'NUN KURULUŞ EVRESİ

Stankeviç'in naif fiziki özelliği, onun dost canlısı kişiliğiyle birleşmiştir. Arkadaşları iç güdüsel olarak onun etkisi altına gönüllü olarak girer. Kitleleri etkileme gücüne sahiptir. Birçok arkadaşı Stankeviç'in çok önemli biri olacağına dair o dönemlerde kehanetlerde bulunmuştur (Maşinskiy, 1964, s. 6). Bu kehanetler çok geçmeden de gerçekleşir. Stankeviç ilk önce sınıf arkadaşlarına daha sonra ise diğer bölümlerdeki gençlerin kanına işlemeyi başarır (Maşinskiy, 1964, s.75). Stankeviç'in yakın arkadaşı ve ileride de topluluk üyesi olacak olan Yanuariy Mihayloviç Neverov (1810-1893) topluluğun ilk oluşumunu şu şekilde aktarır. "Bizim arkadaş topluluğumuzu tam kadro, evinde toplar ve bütün gece okuma yapar, coşkuyla sohbet ederdi." (Maşinskiy, 1964, s. 75)

Topluluk üyesi olan Konstantin Sergeyeviç Aksakov (1817-1860) da toplantılarını kendi anılarında şu şekilde özetler:

"1832 yılında, üniversitenin en iyi öğrencileri Stankeviç'in evinde toplanırdı. Hepsi genç insanlardı. Henüz gençliklerinin ilk çağlarında olan bu insanlar, hatta bazılarında genç demek doğru bile sayılmazdı. Arkadaşlık, ortak ilgi alanları olan bu on öğrenciyi birbirine bağladı. Eğer herhangi biri gece alçak tavanlı küçük odamıza göz atarsa; sigara dumanıyla dolmuş, şarkı sesi çınlayan, yüksek seslerin duyulduğu, her tarafı genç ve neşeli yüzlerle dolu, koyu, siyah saçlarının şakaklarına düştüğü, güzel, canlı ve akıllı olduğunu belli eden gözlerinin yüzünü coşturduğu, piyanonun başında oturan şık giyimli genç adamın olduğu resmi görürdü." (Maşinskiy, 1964, s. 12-13)

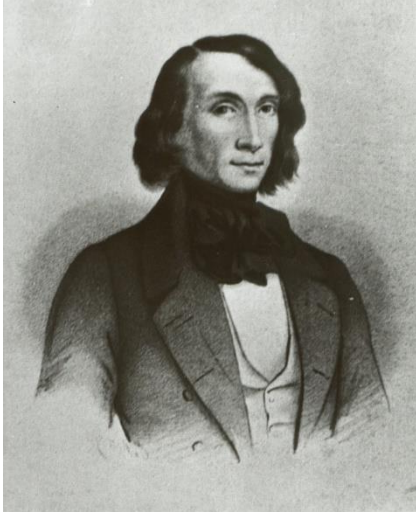
Topluluk üyelerinin topluluk ve bu toplantı akşamlarıyla ilgili anıları genel olarak aynı çerçevededir. Hepsi seve seve bu toplantılara katılır. Topluluk üyeleri birbirlerine karşı çok kibar ve saygılıdır. Bu durum güçlerini daha da arttırır. K. Aksakov, 1832-1835 yılları arasındaki anılarında bu topluluğa çok şey borçlu olduğunu da vurgular. "Biz üniversitedeki derslerden az şey öğrendik, üniversitedeki yaşamdan ise çok şey..." (Maşinskiy, 1964, s. 15) diyerek Stankeviç topluluğunun o dönemki gençler üzerindeki etsini açıkça dile getirir.

Topluluk, Rusya tarihinde üyelerinin birbirine olan saygı, sevgi ve bağlılıklarıyla her zaman dikkat çeker. Stankeviç, gerçek anlamda etrafındakileri sakinleştiren, onlara uysal yaklaşan bir büyücü gibidir. Etkisi insanlar üzerinde derinlemesindedir. Her insanın dilinden konuşmayı bilmesi, kitleleri hızlı şekilde etkilemesine yol açar. Stankeviç'in yakın arkadaşı Neverov, topluluk üyelerinin bağını birbirlerini anlamalarına bağlar. Aynı zevklere sahip, aynı dili konuşan kişiler olduklarını bildirir. "Sanat benim için ilahi bir şey ve ben dilimden düşürmüyorum sanat ve arkadaşlık aynı şey! (...)" (Maşinskiy, 1964, s. 26) bu cümlelerin devamında Neverov, hayattan uzun uzadıya bahseder ve insanın aynı dili konuştuğu insanlarla bir olmasının değerinden söz eder.

Stankeviç ise dostlarından farklı olarak topluluklarının başarısını başka bir şeye bağlar. Ona göre topluluğun gücü savundukları ideolojiden kaynaklanmaktadır: "Evet, arkadaşlığımız ayrılmaz bir bütün. İlişki değil, günlük genel bir ilgi değil, bir alışkanlık değil bizi bağlayan. Biz bir fikir üzerinde anlaştık, daha doğrusunu söylemek gerekirse çıkar gözetmeyen iyi bir şey yapma sevgisi bizi ebediyen bağladı." (Maşinskiy, 1964, s. 70)

Gerçek anlamda da topluluk çıkar amacı gütmeyen halkın sorunları üzerine odaklanmıştır. Okuma yazma bilmeyen insanlar için okumuş, derlemiş, onlara ulaşmaya çalışmışlardır. Topluluk üyelerine bakıldığında hemen hepsinin soylu ailelerin fertleri olduğu dikkat çekecektir. Bu insanlar

hiç tanımadıkları insanların, hiç tanımadıkları hayatlarını felsefe aracılığıyla sorgulamış, Rus halkının aynı zamanda bireyin iç sorunlarına mutluluk yolları aramayı hedeflemiştir (Voronitsin, 1928, s. 9). Bunu tam olarak başaramasalar da seslerini duyuracak ve dikkat çekeceklerdir.

Stankeviç

1830'lu yıllarda Stankeviç, felsefeyle gençlerin kanına işlemeye başlar. Topluluk, 1830 yılına gelindiğinde artık resmen ana hatlarıyla oluşur. Artık yayınlarıyla, toplantılarıyla Rus edebiyatını, Rus düşünce yapısını etkilemeye başlayan bir topluluk haline almıştır. 1831-1832 kışında resmen kurulan bu topluluğa ileride Rus edebiyatına adını altın harflerle kazımış birçok önemli isim katılır. Sırasıyla topluluğa; Stankeviç'in yakın arkadaşı Ya. M. Neverov, İvan Petroviç Klyuşnikov (1811-1895), Vasiliy İvanoviç Krasov (1810-1854), Sergey Mihayloviç Stroyev (1814-1840), Yakov Matveyeviç Poçeka (1815-1879), İvan Mihayloviç Obolenskiy (1812-1865) ilk katılanlardır. Onların devamcısı olarak; Vissarion Grigoryeviç Belinskiy (1811-1848),

Konstantin Sergeyeviç Aksakov (1817-1860), Aleksandr Pavloviç Yefremov (1815-1876), Aleksandr Andreyeviç Keller (1789-1850), Aleksey Topornin, Osip Mihayloviç Bodyanskiy (1808-1877), Pavel Petrov gelir. 1835 yılına gelindiğinde ise Vasiliy Petroviç Botkin (1812-1869), Mihail Aleksandroviç Bakunin (1814-1876), Mihail Nikiforoviç Katkov (1818-1887) ve Kaetan Andreyeviç Kossoviç (1814-1883) topluluğun resmi üyeleri arasında yer alır. Bu topluluk Stankeviç'in kötüye giden sağlığını toparlamak için Almanya'ya (1837) gitmesine kadar aktif bir şekilde varlığını devam ettirir (Maşinskiy, 1964, s. 13).

Bu yukarıdaki isimlere ek olarak İvan Turgenyev'in de gönlünü Stankeviç topluluğuna kaptırdığı bilinmektedir. Turgenyev, Moskova Üniversitesi'nde Edebiyat Bölümü'nü kazandıktan sonra Stankeviç'le yolları kesişir. Ona karşı büyük bir saygı besler ve toplantılara gönüllü olarak katılır, felsefeye olan ilgisi iyiden iyiye artar, topluluğun en ateşli üyelerindendir ta ki ailevi nedenlerden dolayı Moskova Üniversitesi'ni bırakıp Peterburg Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi, Felsefe Bölümüne kaydolana kadar. Ancak Turgenyev, yurt dışında da Stankeviç'le karşılaşma fırsatını sık sık bulur. Yazar özel yaşamında da çok değer verdiği Stankeviç'in fikirlerinden derinden etkilenmiş, bu etkiyi sanatına da yansıtmıştır. Yazarın ilk romanı 'Rudin' (1856) bu topluluğun ürünüdür. Romanda başkahraman D. N. Rudin, devrimci M. Bakunin'in, felsefe topluluğu kurucusu Pokorskiy ise Stankeviç'in prototipi olarak kurgulanmıştır (İlin, 2020, s. 355).

3. STANKEVİÇ TOPLULUĞU'NUN DÜŞÜNCE YAPISI

Topluluk yukarıda sıraladığımız gibi çok farklı çevrelerden insanı bir araya getirmiştir. Dönemin önemli şair, yazar, eleştirmen, devlet görevlisi, Slavistler hatta 1812 'Anayurt Savaşı'na bizzat katılmış (subay Keller) bir askeri bile bünyesinde bir araya getirmeyi başarır. Stankeviç Topluluğu, batıcı fikirlere değer veren, ruhsal açıdan yücelişi burada arayan, I. Petro'nun aydınlanmacı fikirlerini (Batılama politikası) yerinde bulan bir topluluk olmasına rağmen bu düşüncelere düşman Slavofilleri de içerisinde barındırması topluluğun uyumunu anlamak için

yeterli bir örnektir. Edebiyat eleştirmeni Lebedev, bu başarıyı batıcılık düşüncesinin genç öğrencilerin milli kimliklerini korumalarına engel olamadığını, Rusya’da bunun başarıldığını vurgulayarak açıklar (Lebedev, 1990, s. 87). Ayrıca bu topluluk, Fransız düşüncesine, yaşam şekline tamamen teslim olmuş Rus toplumundan Fransız kıyafetlerini çıkartıp, Alman kıyafetleri giydirmiş, bunu yaparken de Rus kimliğini korumayı başarmıştır (Voronitsın, 1928, s. 9).

Topluluk, 1831’li yılların sonuna doğru Moskova Üniversitesi’nin öğrencileri arasında o denli hızlı yayılır ki dikkat çekmemesi imkansızdır. Gençler arasında o yıllarda Stankeviç topluluğuyla beraber aynı dönemde dikkat çeken bir başka grup da Aleksandr İvanoviç Gertsen³ (1812-1870) ve Nikolay Platonoviç Ogaryov (1813-1877) tarafından kurulan felsefi temelli Gertsen- Ogaryov⁴ Topluluğu’dur. Yakın yaşlarda olan gençler tarafından kurulan bu iki topluluk birbirinden tamamen farklı şekilde Alman felsefesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Kuruluşları aynı yıllara denk gelen topluluklardan Stankeviç topluluğu felsefe, sanat, edebiyat ve fayda amacı güden sorunlar üzerinde yoğunlaşırken, Gertsen- Ogaryov Topluluğu onlardan daha sert bir şekilde siyasi yapıyı ve politikayı temel alır. Sosyal yapıyı oluşturabilmek için sanatı, edebiyatı, sosyal yaşamı, siyasi gelişmeleri yönlendirebilen bir topluluktur (Vengerov, 1905, s. 6-7). Bu nedenle Stankeviç topluluğunun aksine daha sert çizgileri vardır.

Stankeviç, Prof. Pavlov’un evinde toplanan gençlere coşkuyla Alman felsefesinin seçkin eserlerini okur. Sohbetlerinin temeli sadece felsefeye dayalıdır. Burada gerçekleşen toplantılar çok niteliklidir. Bu kaliteli sohbetler her yerde duyulmaya ve takdir görmeye başlar. Hatta 1838 yılında Almanya’da bulunduğu sırada Turgenyev, Stankeviç ve yakın dostu Timofey Nikolayeviç Granovskiy’in (1813-1855) bir sohbetine şahitlik etme fırsatı bulur. Turgenyev, her ikisinin konuşmaları, felsefi bakış açıları, sorgulama ve değerlendirmeleri karşısında yalınlığından utanır. (Lebedev, 1990, s. 80)

Rus yazar ve araştırmacı Vladimir Nilolayeviç İlyin (1890–1974) de ‘Rus Felsefesi’ (Russkaya filosofiya, 1948-1950) adlı kitabında bu topluluğun derinliğini açıkça dile getirir. O yıllarda Rusya’da Alman felsefesinin bilinmediğini, “bir bilim değil de bütün bilimlerin üzerinde, her şeyin özü, amacı ve ruhu” (Lebedev, 1990, s. 80) olarak gördükleri felsefeyi ülkeye bu topluluğun kazandırdığı söyler. Önderleri Stankeviç’i de bir filozof olarak değerlendirir (İlyin, 2020, s. 12-13).

Topluluğun felsefi tabanı Alman filozoflar Friedrich Schelling (1777-1854) ve Friedrich Hegel’in (1770-1831) savunduğu idealizm düşüncesi üzerine şekillenmiştir. “Var olan her şeyi düşünceye bağlayıp ondan türeten; düşünce dışında nesnel bir gerçekliğin var olduğunu, başka bir deyişle düşünceden bağımsız bir varlığın ya da maddenin” (Güçlü vd. 2003, s. 713) anlamına gelen idealizm düşüncesine göre gerçeklik tinsel anlamda anlaşılmalıdır.

Stankeviç, bu durumu şu şekilde özetler: “İnsan dünyanın sakinidir, fiziksel ihtiyaçlara yabancı değildir, yaratılış zincirinin en son halkasıdır. Onun alanı ruhtur ve bütün fiziksel oluşumlar doğal olarak ruhla uyumlu olmalıdır. Eğer bir kadını her şeyiyle nasıl olduğu, düşünceleri, duyguları ve dış görünüşüyle seviyorsam, işte onunla bir bütün olmuşum demektir...” (Lebedev, 1990, s. 80) Bu düşünceler Hegel’in diyalektik fikri ile ilişkilidir. Hegel’in Tin (Geist) adını verdiği

³ Aleksandr İvaoviç Herzen’in Rusça orijinal ismine bağlı kalınarak ‘Gertsen’ olarak kullanılacaktır.

⁴ Topluluk çoğu kaynakta sadece Gertsen topluluğu olarak geçse de özünde iki önderi olan bir topluluktur.

ruhun, kendisine karşıt olan madde ile olan mücadelesi gibi Stankeviç de her olayda ruh ve madde arasında bir bağ kurar. "İçimdeki hayvana dönüşmüyorum, o hayvana anlam katıyorum" (Lebedev, 1990, s. 80) der.

Ayrıca Hegel'in tarih felsefesi de topluluğun en çok üzerinde durduğu konu ve yöntem olur. Hegel için insan, tarih ve özgürlük arasında kurulmuş temel bir ilişki vardır. Tarih, insanı özgürleştirmek için hizmet etmelidir (Yalvaç, 2009, s. 3). Zorunlu bir süreç olan özgürleşme, Hegel için tin yani ruhtan başlar. İnsan eylemleri aracılığıyla kendisini gerçekleştirir. Bu da tarihin parçalarını oluşturur. Örneğin Hegel için Büyük İskender, Jül Sezar ve Napoleon Bonapart tarihe yön vererek, bireyin özgürleşme evrelerine büyük hizmetlerde bulunmuş kişilerdir. Ayrıca Hegel'in tarih felsefesi temelinde bazı ırklara üstünlük atfeden yaklaşımdadır. Hegel Cermen ırkının üstünlüğünü daha doğrusu barbar olarak değerlendirdiği doğu milletlerinin karşısında üstün oluşlarını savunmaktadır (Hegel, 2003, s. 83-84). Stankeviç topluluğu mensupları da bu düşüncüyü Rus kimlikleri içerisinde şekillendirip ortaya daha milli bir düşünce şekli çıkarmışlardır. Konstantin Aksakov'un 'Konstantinopol Kapılarında Oleg' (Oleg pod Konstantinopolem, 1838) adlı parodisi bu düşüncenin güzel örneklerindedir. Aksakov, Büyük İskender, Jül Sezar ve Napoleon Bonapart gibi isimlerin arasına Rus Knyazı Bilge Oleg'i⁵ katar. Belinskiy'in 'Edebi Düşler'i (Literaturnih meçtaniah) de bu düşüncelerin ilk örneklerindedir.

Topluluğun Rus edebiyat tarihine aslında gerçek anlamda yaptığı ilk yenilik Hegel'in de düşünceleri temellendirdiği Immanuel Kant'ı (1724-1804) derinlemesine incelemeleridir. Rusya'da Kant felsefesini ilk defa ele alıp, tartışan topluluk Stankeviç Topluluğu'dur (İlin, 2020, s. 318). Bunun temel nedeni Stankeviç'in neredeyse çocuk yaşlarında Kant ve Kant'la yakın bir idealizm felsefesi öne süren diğer bir Alman filozof Johann Gottlieb Fichte'ye (1762- 1814) ilgi duymasından kaynaklanır (Maşinskiy, 1964, s. 76).

Topluluk, sorunları bu temellerden yola çıkarak fenomenolojik⁶ açıdan, derinlemesine tartışıp sanatla bileştirir (İlin, 1964, s. 319). Aslında grup üyeleri bu alanda çok fazla yayın yapmamış ancak çok sayıda toplantılarda tartışmalar düzenleyip, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve hatta XX. yüzyılın ilk çeyreğini etkileyecek fikir tohumlarını edebiyat topraklarına serpiştirmiştir. İlerici düşüncenin yayılmasına büyük katkı sağlamıştır.

Stankeviç Topluluğu yukarıda da belirttiğimiz gibi sanata ve edebiyata felsefi açıdan yaklaşmış, siyasi yapıdan uzak kalmış bir topluluktur. Hedefi entelektüel ve ahlaklı bir şekilde gelişebilmektir. Bu yönüyle de sanatın ve estetiğin toplumsal gelişiminde büyük bir rol oynamıştır (Maşinskiy, 1964, s. 70). Topluluğun temel konusu 'insan' yani 'Rus halkı' ve onun sorunlarıdır. Köleliğin kalkması gerektiğini düşünen grup, halkın şahsen yönetimde yer almasını, Rus halkına okuma yazma öğretilmesini savunur. Bireyin özgürlüğü ana problemleri arasındadır (Maşinskiy,

⁵ Oleg: Ryurik Hanedanlığının ikinci knyazıdır. Devletleşme adına büyük katkıları olmuş, devlet yönetimindeki başarılarından ötürü kendisine 'Bilge' (Veşçiy) lakabı takılmıştır.

Geniş Bilgi İçin Bkz: Karamzin, N. M. (1989). *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo: v dvenadtsati tomah. Tom I.* Moskva: İzdatelstvo 'Nauka', s. 99- 110.

⁶ Fenomenoloji: Bilincin çok çeşitli formlarıyla dini estetik, ahlaki ve duygusal her tür doğrudan deneyimini analiz edip betimleyen felsefe anlayışı. Fenomenoloji Kant için; tasarımlar arasındaki ilişkiye dair bir inceleme iken Hegel de tinin (ruhun) bireysel duyumdan mutlak bilgiye dek yükselişinin resmeden etkinliğidir.

Geniş Bilgi İçin bkz.: Cevzci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma, s. 342-343.

1964, s. 19). Topluluk mensupların Rus aristokrat ailelerden gelmesi, ekonomik olarak çok üst düzeyde olmaları göz önüne alınırsa bu tavırları çok daha değerli gelecektir. 1825 yılında gerçekleşen Dekabrist Ayaklanması'nda çocuk yaşta olan bu gençler, adeta onların devamcısı gibidir. O yıllarda Rusya'da tahta olan ve monarşiye zarar verebilecek her şeye karşı katı bir tavır takınan I. Nikolay, birçok genci Sibirya'ya sürgüne gönderir. Stankeviç'in üniversiteden arkadaşı Kostenetskiy de bu kişilerden biridir. Bu çalkantı içerisinde siyasetten uzak duruşları onları bir nebze de olsun korumuş ve ceza almadan faaliyetlerini sonlandırmayı başarmış nadir topluluklardan biri yapmıştır (Maşinskiy, 1964, s. 16-17).

Genel olarak bu topluluğun mensupları, tiyatro, müzik, resim, şiir tarzında eserler vermiştir. Tarzları eski geleneğe uygun bir şekilde romantizme yakındır. Özellikle Stankeviç, şiirin kalbinin romantizm olduğunu üzerine basarak savunur (Maşinskiy, 1964, s. 45). Kendisi eserlerinde de romantizmin temel özelliği olan yalnızlık, karamsarlık vb. karanlık öğeleri özenle işler. Eserlerde insanın karanlık ruh hali, iç monologlar bu nedenle çok fazladır. Topluluk mensubu yazar ve şairler ayrıca insan zekasını, gücünü ve güzelliğini dile getiren eserler vermişlerdir (Maşinskiy, 1964, s. 70).

Edebiyat tarihine bıraktığı izin yanında sönük kalacak kadar az eser bırakan Stankeviç'in temel konularından biri de sevgidir. Sevgiyi önemli bir etik değer olarak işler (Milyukov, 1902, s. 76). Stankeviç sevgiyi şu şekilde özetler: "Sevgi- Bir çeşit inançtır, yaşamın her noktasını ve anı doldurmak zorunda olan" (Milyukov, 1902, s. 79). Stankeviç'in özel yaşamında da sevginin yeri çok farklıdır. Etrafındaki insanlar tarafından bu denli sevilmesinin kaynağı da bu özelliği olduğu kanısındayız. İlyin, 'Rus Felsefesi' adlı kitabında Stankeviç'i bu yönüyle Yunan aşk Tanrı'sı 'Eros'a benzetir (İlyin, 2020, s. 318). Stankeviç başta olmak üzere topluluğun diğer fertlerinin de eski geleneği devam ettirdiği dikkat çekicidir.

Stankeviç Topluluğu için dikkat çekici olayların biri de 1832 yılında devrimci faaliyetleri nedeniyle üniversiteden atılan Belinskiy'in Stankeviç Topluluğu'na katılmasıdır. O zamanlar içindeki kendi gücünün farkında olmayan Belinskiy'in de içindeki cevheri parlatan bu topluluktur. Özellikle toplumsal sorunlara eğilimleri Belinskiy'i Belinskiy yapacak düşüncelerin tohumlarını atar (Maşinskiy, 1964, s. 76). Stankeviç ve Belinskiy uyumlu bir şekilde çalışırlar. Hatta bir ara topluluğun adına Stankeviç – Belinskiy Topluluğu (Krujok Stankyeviça i Belinskogo) bile denecek kadar Belinskiy ön plana çıkacaktır (Yegorov, 1982, s. 213).

Stankeviç ve Belinskiy iş birliği birçok alanda edebiyata katkıda bulunur. 1861 yılında şair Yakov Petroviç Polonskiy (1819-1898) 'Yeni Bir Rivayet' (Svejeje predaniye, 1861) adlı koşuk romanında şu dizeleri iki büyük ismin aralarındaki dostluğu ve gücü net bir şekilde gözler önüne serer. Şair, genç yaşta vefat eden iki önemli ismi dizelerinde bir kere daha ölümsüzleştirir: "Stankeviç akranı Belinskiy'le / Aynı yaşlardaydı. O, Belinskiy'in / Dostu ve sırdaşı oldu. / Stankeviç'e sık sık ziyarete giderdi, / Kasvetli bazen, bazense ilham verici / Umutlarla, konuşur da /Konuşur, aydınlanmış gibi. / Nasıl da kendiyile alay ederdi, / Veya dostunu diline dolardı. / "Hayatı nasıl da biliyordu- nasıl da az yaşadı" (Polonskiy, 1896, s. 285)

Gerçekten de iki arkadaş da birbirine yakın yaşlarda, çok genç yaşta vefat etmiştir. Stankeviç yirmi yedi yaşında verem hastalığı için tedavi gördüğü Almanya'da vefat eder. Bu haber Rusya'ya

bomba gibi düşer. Topluluk üyeleri, daha doğrusu yazarın dostları çok üzgündür. Stankeviç'in ses getiren varlığı gibi yokluğu da ses getirmeyi başarır.

Turgenev, Stankeviç'in ölüm haberini alınca: "Bizim nesilden kim bizim kaybımızın yerini doldurabilecek" (Maşinskiy, 1964, s. 6) diyerek Stankeviç'in önemini bir kere daha vurgular. Stankeviç'in yakın dostu Granovski ise Stankeviç için şu cümleleri söyler: "O bizim velinimetimizdi, öğretmenimizdi, hepimizin erkek kardeşiydi, bizden herkes ona bir şeyler borçludur. O benim için kardeşimden daha yakındı. On erkek kardeşi bir Stankeviç'e değişmem. Onun gidişiyle neler kaybettiğimiz nasıl anlatabilirim. Benim diğer yarım, en saf yönün, mezara defnedildi" (Yelizevetina, 1982).

Pavel Vasilyeviç Annenkov, Stankeviç'in ölümünü ardından, yakın dostlarından dinlediği anıları derleyerek Stankeviç'in kısacık yaşamını kaleme alır. Eser, 1857'de "Russkiy vestnik"de (Rusya Habercisi) yayımlanır yayımlanmaz çok ses getirir (Yegorov, 1882, s. 236).

Turgenev gibi topluluğa gönül bağıyla bağlanan Lev Nikolayeveviç Tolstoy (1828-1910) da bu eseri okuyunca arkadaşı Boris Nikolayeveviç Çiçerin'e (1828-1904) şunları yazar: "Stankeviç'in yazışmalarını okudun mu? Aman Tanrım! Bu nasıl çekicilik. İşte, kendim gibi seveceğim bir adam. İnanır mısın, gözlerimden yaşlar akıyor. Bugün nihayet bitirebildim, başka bir şey düşünemiyorum. Onu okumak acı verdi, haddinden fazla doğru, yıkıcı derecede yıkıcı bir gerçek" (İlyin, 2020, s. 320).

İleride çok ses getirecek 'Stankeviç Topluluğu'nun o yıllarda gücü ne yazık ki tam bilinmemektedir. Topluluk dağıldıktan sonra bile izleri yıllarca Rus edebiyat tarihini etkilemeye devam eder. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rus edebiyatına derin iz bırakmayı başaran devrimci demokrat, filozof, eleştirmen Nikolay Gavriloviç Çernişevskiy (1828-1889) bu topluluğun kuruluşu ve varlığının değeri hakkında şunları der.

"Bu topluluk bizim edebiyat tarihimiz için büyük önem taşımaktadır çünkü gençliğinin başında vefat eden N. V. Stankeviç'te bulunan ruhla kurulan ve çok yakın arkadaşlardan oluşan bu grubundan her biri, Koltsov'dan Turgenev'e kadar bizim edebiyatımızın gururu oldu. Hiç şüphesiz, bir gün bu yüce gönüllü ve temiz topluluk Rus edebiyat tarihinde halka layık olduğu şekilde anlatılacak. Şu an henüz bunun zamanı gelmedi" (Maşinskiy, 1964, s. 5).

Topluluk, Çernişevskiy'in de söylediği gibi Rus edebiyat tarihini derinden etkilemeyi başaracak ve ona yön verecek güçtedir. Yirmi yedi yaşında vefat eden genç bir adamın dokuz yıl kadar kısa bir sürede böyle bir etki yaratması takdire şayandır. 'Rus Felsefesi' kitabında İlyin de Çernişevskiy'in bu sözlerini destekler ve Stankeviç ve topluluğunun sadece XIX. yy. değil aynı zamanda XX. yüzyıl Rus felsefesi ve edebiyatını derinden etkilediğini vurgular (İlyin, 2020, s.319).

SONUÇ

Rus edebiyat tarihi açısından Nikolay Vladimiroviç Stankeviç, nicelik açısından az sayıda eser vermesine rağmen, bu eserlerin niteliğinin doluluğu ve gücü sayesinde gerek kendi çağında gerekse de kendisinde uzun yıllar sonra da ses getirmeyi başarmış önemli isimlerden biridir. Naif yapısının yanında örnek gösterilebilecek kadar düzgün ve dost canlısı bir kişiliğe sahip olan Stankeviç, kendisi gibi gençleri etkisi altına alabilecek kadar güçlü bir hitap gücüne sahiptir. 1830 yılında girdiği Moskova Üniversitesi'nden, kendi felsefi topluluğu olan, bir filozof gibi okuldan

mezun olur. Derslerindeki başarısı onu daha da üstte taşımıştır. Büyük destek gördüğü hocası ve ev sahibi Prof. Mihail Grigoryeviç Pavlov'un engin bilgileri ve desteğiyle yaşadığı yeri bir felsefe topluluğunun merkezi yapmıştır. Gençlerin felsefi açıdan yetkinleşmesi için her şeyi deneyen Prof. Pavlov Stankeviç'le emeline ulaşır.

Stankeviç, Alman felsefesini, siyasete bulaştırmadan Rus edebiyatına sokmayı başarmıştır. Hatta alan uzmanlarının dediği ve bizim de yukarıda vurguladığımız gibi Alman felsefesini Ruslara ilk tanıtan kişi demek yerinde bir yorumdur. Stankeviç'le beraber sıradan halkın sıradan sorunlarını mutluluğa erecek bir şekilde çözebilenin anahtarı felsefeden geçmektedir. O ve arkadaşları kişisel çıkarlar gütmekten başka insanların mutluluğu için mücadele vermiştir.

Temel konusu insan yani Rus halkı olan topluluk ana hatlarıyla köleliğin kalkması, okuma yazmanın yaygınlaştırılması, halkın şahsen yönetimde yer alması gibi bireyin özgürlük hakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Topluluğun, kutsal amaçları dışında başarılı olmalarını sağlayan en önemli özelliği mensuplarının birbiriyle olan saygılı, sevgi dolu dostluklarıdır. Toplulukta, katı bir şekilde fikir ayrılıklarına sahip insanlar bir arada arkadaşça felsefe yapabilmeyi başarmıştır. Batı düşmanı Slavistler, modernleşme kaygısı güden batıcılar, çarlığa öfkeli devrimciler, çarlık için savaşmış subaylar vb. bu toplulukta sadece ve sadece Rus insanının sorunlarına odaklanmıştır. Hiçbir zaman Rus kimliklerinden taviz vermeden sorunlara çözüm aramaya çalışmışlardır.

Stankeviç, rahatsızlığı nedeniyle Almanya'ya gidene kadar topluluk aktif olarak faaliyet göstermiştir. Ancak liderlerinin yokluğunda aynı uyumu ve başarıyı göstermedikleri de dikkat çekicidir. Topluluk resmen Stankeviç öldüğünde dağılır. Yavaş yavaş siyasi bir çalkantıya doğru hareketlenmeye başlayan ülkede belki de bu topluluk önderlerinin savunduğu bireysel özgürlük arzusu 1861 yılında köleliğin kalkmasına zemin hazırlamıştır demek çok iddialı bir cümle olmayacaktır. Her ne kadar topluluğun gerçek anlamda isteği tam olarak gerçekleşme de kâğıt üzerinde özgür insanların sayısı ülkede artmaya başlar.

Edebiyata ve edebiyatçılara karşı katı bir tavır takınan hükümdar I. Nikolay siyasi kimlik taşımamaları nedeniyle bu topluluğa karşı merhametli davranmış olsa da göz ardı ettiği yönleri olduğu da inkâr edilemez. Sessiz, uyum içinde ve sempatik bir şekilde ilk başta ruhun prangalarından kurtulup, bireyin özgürleşmesinin ilk basamağının monarşiden geçtiğini fark edememesi olabilir. Stankeviç'den uzun yaşamış olan I. Nikolay (1796-1855) belki de bu durumun farkına daha sonraları varabilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bolşaya Rossiykaya ensiklopediya web: https://bigenc.ru/domestic_history/text/3490843
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- Güçlü, Abdulbaki vd. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Günel, E. Zeynep, (2022). 'İvan Sergeyeviç Turgenyev (1818-1883)'. 19. Yy. Rus Edebiyatı Altın Kalemler. Ankara: Nobel. S. 297-371.
- Hegel, G.W.F. (2003). *Tarihte Akıl*. Çev. Önay Sezer. İstanbul: Kabalcı.
- İlyin, V. N. (2020). *Russkaya filozofiya*. Moskva: Letniy sad.

- Karamzin, N. M. (1989). *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo : v dvenadtsati tomah. Tom I.* Moskva: İzdatelsvo 'Nauka'.
- Koşman, L. V. (Red.).(2004). *İstoriya Russkoy Kulturi IX- XX vv.* Moskva: Drofa.
- Lebedev, Yuriy Vladimiroviç (1990). *Turgenev, Jizn zameçatelnih lyudey.* Moskva: Molodaya gvardiya.
- Maşinskiy, S. İ. (Sozdatel). (1964). *Poeti krujka N. V. Stankeviça: N. V. Stankeviç, K. S. Aksakov, İ. P. Klyuşnikov.* İzdaniye 2. Moskva, Leningrad: Sovestskiy pisatel.
- Milyukov, P. N. (1902). *İz istorii russkoy intelligentsii: sbornik statey i etyudov.* S. Peterburg: Znaniye.
- Pololnskiy, Ya. P. (1896). *Stihotvoreniya, poemı.* Moskva: İzdatelstvo "Pravda".
- Vengerov, S. A. (1905). *Epoha Belinskogo.* Peterburg: Knigoizdatelstvo "Svıtoç".
- Voronitsın, İ, P. (1928). *V. G. Belinskiy i religiya.* Moskva: Ateist.
- Yalvaç, Faruk (2009). "Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler", *Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar), s. 3-37.*
- Yegorov, V. F. (1982). *Borba estetiçeskih idey v Rossii seredim XIX veka.* Leningrad: "İskusstvo".
- Yelizevetina, G. G. (1982). *N. V. Stankeviç i yego duhovnoye naslediye*
- Web: http://az.lib.ru/s/stankewich_n_w/text_0070.shtml 12.11.2022.

FEMİNİST EDEBİYAT KURAMI BAĞLAMINDA

GÜLTEN AKIN ŞİİRİ

GÖKAY DURMUŞ

Günce Yayınları

Berna Akyüz Sizgen

POSTMODERNİZM KAVŞAĞINDA

Selim İleri Romancılığı

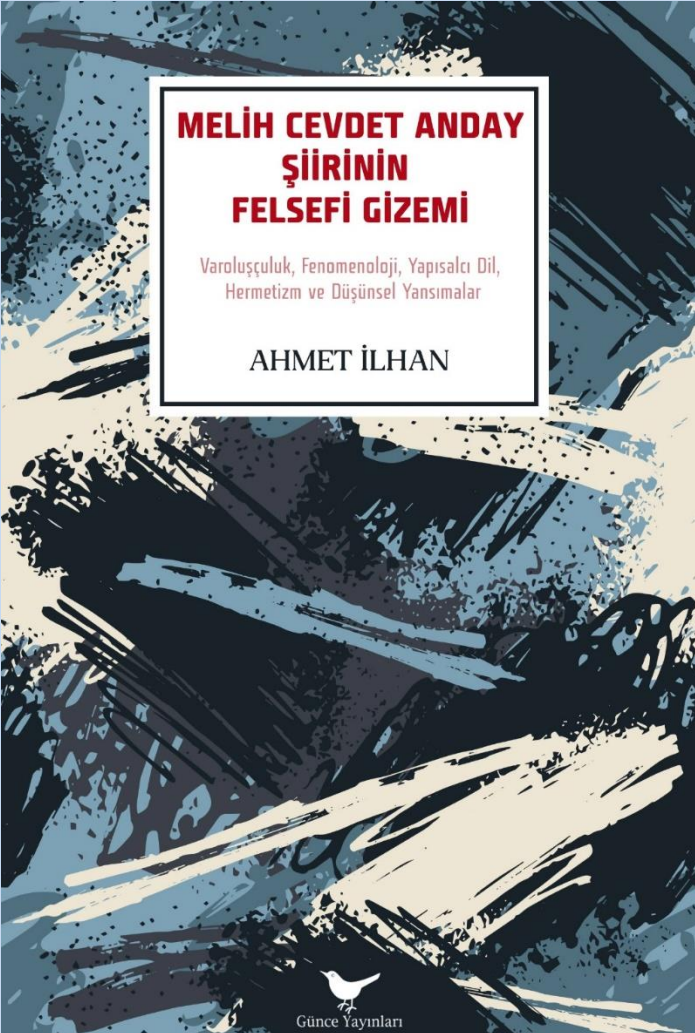

Günce Yayınları

MELİH CEVDET ANDAY ŞİİRİNİN FELSEFİ GİZEMİ

Varoluşçuluk, Fenomenoloji, Yapısalcı Dil,
Hermetizm ve Düşünsel Yansımalar

AHMET İLHAN

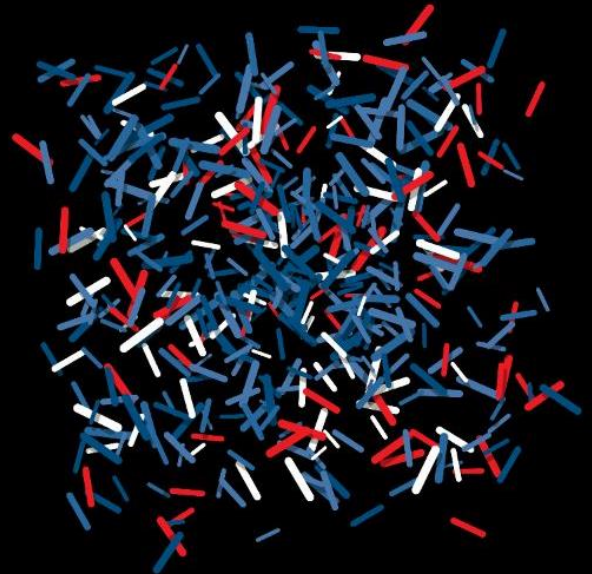

Günce Yayınları

FRANSIZCA VE TÜRKÇENİN SÖZDİZİMİ

KARŞITSAL VE DAĞILIMSAL BİR ÇÖZÜMLEME

Dr. Yusuf Topaloğlu

Günce Yayınları